

EESTI LINNAD

(end. „LINNAD ja ALEVID“)

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnade Liit, Tallinnas. Vastutav toimetaja: V. Smetanin.

Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn, Pikk 6

Ilmub 10 korda aastas.

XI aastakäik.

Numbri hind 25 senti

Nr. 10

Märts

1939

SISU.

Kohanimedede muutmisest — O. Angelus.

Puhkeaja korraldusest ja kasustamisest välismail.

Kaugkütmisest välisriikides.

III rahvusvaheline linnade korrashoiu kongress Viinis.

Kroonika.

EESTI LINNAD

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnade Liit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin

№ 10

XI AASTAKÄIK

Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn,
Pikk 6, telefon 431-58.

Ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s.

Märts

1939

Kohanime muutmise.

O. Angelus.

Kohanime muutmist korraldab, nagu teada, Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse (RT 1938, 42, 397) 1. peatükk, mis ühes terve seadusega hakkas kehtima 1. maist 1938.

Kuna praegu on omavalitsusis käimas eel- tööd kohanime muutmiseks niivõrd, kui seda nõuab seadus, ja kuna kohtadel on tekkinud arusaamatusi kõnesoleva seaduse käsitlemisel, püüan allpool selgitada mõningaid küsimusi, mille lahendamine on tekitanud raskusi.

Seaduse järgi peavad haldusühikud (linnad, maakonnad ja vallad), külad, alevikud ja muud asulad kandma eestipäraseid nimesid (§ 1, lõik 1). Samuti peavad olema eestipärasel avalikkude tänavate, väljakute, parkide, puisteede, mägede, veekogude ja muude avalikkude paikade nimed linnades ning suvitus- ja ravitsuskohtadeks tunnustatud kohtades maal (§ 6, lõik 1). Kuna seadus kirjutab ette haldusühikute, külade, alevikkude (§ 2, lõik 1 ja 2) ja avalikkude tänavate, väljakute, parkide ja teiste avalikkude paikade (§ 6, lõik 2 ja 3) võõrapärase või eestipärase, kuid labase tähenduse või halva kõlaga nimede muutmist, peab järeldama, et ülaltoodud § 1, lõik 1 ja § 6, lõik 1 eeskirjad tähendavad seda, et tulevikus ei saa enam § 1, lõik 1 tähendatud kohtadele ja § 6, lõik 1 tähendatud avalikkudele paikadele määrata võõrapäraseid nimesid, samuti loomulikult ka eestipäraseid, kuid labase tähenduse või halva kõlaga nimesid.

Viimane küsimus tegelikult elus vaevalt kunagi kerkib, küll aga võib kerkida võõrapärase nimede andmine näiteks tänavale, kui tahetakse tänavat ristida mõne meie avaliku elu tuntud tegelase võõrapärase perekonnanimega. Siin tuleb silmas pidada, et seadus kehtival kujul seda ei võimalda. Ta võimaldab küll üldjuhise järgi muutmisele kuuluvate haldusühikute, külade, alevikkude ja tänavate, parkide, puisteede ja muude avalikkude paikade võõrapärase nimede allesjätmist, mis evivad positiivset tähtsust Eesti ajaloo seisukohalt (§ 2, lõik 3 ja § 6, lõik 4), ta ei võimalda aga selliste nimede andmist.

Kohanime eestipärasuse ja võõrapärasuse tunnuste üldjuhised leiduvad siseministri poolt 20. oktoobril 1938 kinnitatud Kohanimede muutmise keelelisel juhendis, samuti ka kohanime labase tähenduse tunnuste üldjuhised. Need juhendid on eriramatuna omavalitsusile ja Põllutööstusministeeriumi ametnikele kätte saadetud ja nende juures pole vajadust peatuda.

Iseküsimus on nn. erapooletud k o h a n i m e d, milliseiks samade juhendite järgi tuleb lugeda nimesid, mida ei saa selgesti pidada ei eesti- ega võõrapäraseiks. Nende nimede muutmise ei ole tähendatud juhendite järgi kohuslik, see aga tähendab vaid seda, et nende säilitamine on vastava linna- või vallavolikogu otsuse kohaselt võimalik, mitte aga seda, et selliseid nimesid võib kohanimedena edaspidi anda kas kohanime muutmise või kohtadele nime andmise korras. Teatud liiki erapoole-

tute kohanimede allesjätmine on omamoodi kontsessioon omavalitsusile, need nimed jäävad aga vaatamata sellele ikkagi mittepuht-eestipäraseiks.

Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus ei puuduta üldse k o h a n i m e d e p a r a n d a m i s t eesti õigekirjutuse juhiste kohaselt vastandina kinnistusühikute nimedele, milliste kohta nõutakse sellist parandamist (§ 7) ja seda teostatakse isegi sundkorras, kui kinnistusühiku omanik pole nime parandamist vabatahtlikult taotelnud kahe aasta jooksul, arvates seaduse kehtimahakkamisest (§ 8). Sellest seaduse tühikust ei tohi aga aru saada nii, nagu ei tuleks ortograafiliselt valesti kirjutatud kohanimed parandada. Kui juba kinnistusühikud peavad kandma nimesid, mis vastavad meie keele õigekirjutuse eeskirjadele, siis seda-enam kohanimed. Viimaste parandamine toimub samas korras ja samul aluseil, nagu kohanimede muutminegi. Peab arvama, et juhtumil, kui vastav omavalitsus tahab kohanime muuta põhjusel, et ta on vigaselt kirjutatud, võib ta seda kohanimede muutmise kohta kehtivate eeskirjade kohaselt teha, nii et ta vigaselt kirjutatud kohanime asemele võib võtta sootuks uue nime. Eeltoodust järeldub muidugi, et uue kohanimena ei või määrata eesti õigekirjutuse eeskirjadele mittevastavat nime.

Nüüd mõni sõna nende üldjuhise järgi muutmisele kuuluvate kohanimede kohta, mida võidakse jätta muutmata ajaloolisil põhjusil.

Nagu eelpool on tähendatud, võidakse jätta muutmata kohanimed, mis evivad positiivset tähtsust Eesti ajaloo seisukohalt.

Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise määruse (RT 1938, 87, 777) § 9 põhjal loetakse Eesti ajaloo seisukohalt positiivset tähtsust evivaiks koha- ja kinnistusühikute nimed:

1) mis on seotud Eesti üldise või kohaliku aja- või kultuuriloo seisukohalt hinnatava traditsiooniga;

2) milleks on Eesti üldise või kohalikus aja- või kultuuriloo tuntud või teenekate isikute perekonnanimed.

Väljudes sellest, on Kohanimede Nõukogu asunud seisukohale, mis on leidnud heakskiitmist ka siseministri poolt, et üldiselt riigi lääne- ja põhjapoolses osas asuvate kohtade rootsipäraseid ja riigi kirdepoolses osas asuvate kohtade soomepäraseid nimed ei kuulu muutmisele.

Samuti ei kuulu määruse § 9, p. 2 põhjal muutmisele, kui vastav omavalitsus seda ei taha, näiteks tänavate nimed: K. A. Hermann, C. R. Jakobson, J. V. Jannseni, Fr. Kreutzvaldi, J. Köleri, R. Tobiase, F. J. Viidemanni, A. Veizenbergi jms. Siia kuuluvad ka sellised tänavanimed, nagu Gonsiori ja Falgi — Tallinnas, Treffneri — Tartus, Brackmanni — Pärnus jne., jällegi sõltuvalt vastava volikogu soovidest ja otsuseist.

Nimede andmise otsustavad: linnadele ja maakondadele — Vabariigi President (§ 1, lõik 2), valdadele, küladele, alevikele ja muile asulaile — Siseministeerium (§ 1, lõik 3), avalikele tänavatele, väljakuile, parkidele, puisteile, mägedele, veekogudele ja muudele avalikkudele paikadele linnades ning suvitus- ja ravituskohtadeks tunnustatud kohtades maal — vastavad linna- või vallavolikogud (§ 6, lõik 2), kusjuures need volikogude otsused kuuluvad järelevalveasutise kinnitamisele (§ 6, lõik 5). Kuna koha- ja kinnistusühikute nimede korraldamise ajad siseministri käskkirjaga on antud Siseministeeriumi Üldosakonna ajada, tulevad vastavad esitised — järelikult ka linnavolikogude vastavad otsused — saata Siseministeeriumi Üldosakonnale.

Toodud eeskirjades leidub mõningaid lünke, mis nõuavad täitmist. Eeltähendatud kohanimede muutmise toimub samas korras ja samul aluseil, nagu kohtadele nimede andmine. Seejuures aga jätab seadus mainimata, kelle võimkonda kuulub maakonna nime muutmise. Seaduse § 3, lõik 2 põhjal teevad küll maavalitsused siseministri poolt määrata-

tud tähtpäevaks kindlaks, milliste maakondade jne. nimed kuuluvad muutmisele (kusujuures ka maakondade nimede muutmisel „kuulatakse ära vastava vallavolikogu arvamuse“), ja esitavad Siseministeeriumile ettepaneku nimede muutmise asjas, kuid kes on õigustatud maakonna nime muutma, seda seadus ei ütle. Peab arvama, et see küsimus kuulub Vabariigi Presidendi otsustada, samuti kui linnade nimede muutmine (§ 1, lõik 2). See küsimus on praegu muide vaid teoreetilise tähtsusega. Kohanimede Nõukogu, kelle ülesandesse kuulub Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse § 33, p. 3 põhjal eestistamisele kuuluvate kohanimede suhtes seisukohavõtmine, asus seisukohale, et olemasolevad ja Maakonnaseaduse (RT 1938, 43, 405) § 1 loendatud maakonnad kannavad kõik küllalt eestipäraseid nimesid, nii et nende muutmise järele ei ole tarvidust (Kohanimede Nõukogu koosolek 7. septembril 1938, protokoll nr. 1, p. IV B).

Hoopis tähtsam aga on praktiliselt seisukohalt teine küsimus. Seadus ütleb, et avalikkude tänavate, väljakute, parkide, puies- teede, mägede, veekogude ja muude avalikkude paikade nimed linnades ning suvitus- ja ravitsuskohtadeks tunnustatud kohtades maal peavad olema eestipäraseid ja et nende paikade võõrapäraseid, samuti labase tähenduse või halva kõlaga nimed kuuluvad muutmisele vastava linna- või vallavolikogu otsusel (§ 6, lõik 1, 2 ja 3). Nagu sellest nähtub, on loetelust välja jäetud alevikud ja külad. Ometi on meil alevikke, kus näiteks tänavail on nimed. Kas alevikes võivad võõrapäraseid tänavajne. nimed alles jääda? Kas alevikes võidakse tulevikus tänavaille, väljakuile jne. anda võõrapäraseid nimesid? Kuigi seadus täpselt loendab, millistes kohtades väljaspool linnu (suvitus- ja ravitsuskohtadeks tunnustatud kohtadeks maal) tuleb avalikkude paikade võõrapäraseid ja labasetähenduslikke ning halvapäraseid nimesid muuta, peab arvama, et § 6 toodud põhimõtte kehtib kõikide avalikkude paikade kohta, järelikult ka alevikes

ja külates. Seda peab arvama seepärast, et seaduse peasiht on eestistada meil asuvate kohtade nimed ja mitte ainult kohtade, vaid ka kinnistusühikute nimed. Ei ole aga mõeldav, et näiteks mõni talu, mille piirid lähivad kokku aleviku tänavaga, peab tingimata kandma eestipäraseid nime, kuna tänav ise võib kanda võõrapäraseid nime.

Arusaamatusi Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduses tekitab edasi mõiste „asula“. Meie seadused seda mõistet ei tunne; peab arvama, et asula tähendab kõnesoleva seaduse mõttes elamute koondist, eriti kui võtta § 4, lõik 2, mille põhjal muide Siseministeerium nimetab uuesti tekkinud asulad küladeks või alevikeks.

Kuna seaduse § 1, lõik 1 nõuab, et haldusühikud, külad, alevikud ja muud asulad peavad kandma eestipäraseid nimesid, ütleb § 2, lõik 1, et haldusühikute, külade ja alevikkude võõrapäraseid nimed kuuluvad muutmisele, jättes seega nimetamata asulaid. Kas seega uute nimedena võib asulaile anda, vaid eestipäraseid ja kas ühtlasi võivad püsima jääda asulate olemasolevad võõrapäraseid nimed? Kahtlemata mitte. Asulate nimede kohta kehtib sama põhimõtte, mis muude kohtade nimede suhteski. Nähtavasti aga on asulad kogemata § 2, lõik 1 ja 2 välja jäänud.

Tekib küsimus, kas seaduses üldse mainimata jäänud kohtade nimede suhtes kehtivad samad juhised, mis seaduses mainitud kohtade suhtes? Siia kuuluvad näiteks politseijaoskondade, piirivalvekordonite, raudteejaamade, postkontorite, tuletornide jne. nimed. Kahtlemata tuleb ka sellistele kohtadele nimede andmisel, resp. nende nimede muutmisel käia üldeeskirjade järgi, mida püstitab Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus: kohtadel peavad olema eesti õigekirjutuse eeskirjadega kooskõlas olevad eestipäraseid nimed ja võõrapäraseid (samuti, kui selliseid on, labase tähenduse või halva kõlaga) nimed kuuluvad muutmisele. Põhjus, miks neid ja teisi

selliseid kohti seadusse pole võetud, peitub arvatavasti selles, et nende kohtade ellukutsumine ja ühes sellega neile ka nime andmine on korraldatud eriseadustega ja antud vastavate ametiasutiste või -isikute võimkonda (Vabariigi Valitsus, siseminister, teedeminister, Politseitalituse direktor, Piirivalve ülem jne.).

Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus määrab, et tähtajad linnade, maakondade, valdade, külade, alevikkude (§ 3), avalikkude tänavate, väljakute, parkide, puisteede, mägede, veekogude ja muude avalikkude paikade nimede (§ 6, lõik 2) muutmiseks määrab siseminister. Selle seaduse eeskirja täitmiseks määras siseminister linnade, külade, alevikkude ja avalikkude paikade nimede muutmise, resp. vastavate ettepanekute esitamise tähtpäevaks 1. mai 1939 (siseministri otsused 18. oktoobrist ja 17. novembrist 1938).

Paistab silma, et maakondade ja valdade nimede muutmise ettepanekute esitamise tähtaeg on jäänud määramata. Seda seepärast, et selle tähtaja järgi pole tarvidust. Maakondade praegused nimed on, nagu ülal juba tähendatud, kõik tunnustatud eestiliseks, valdade nimed aga korraldati, nagu teada, Vabariigi Presidendi otsusega 7. oktoobrist 1938 (RT 1938, 87, 776), mis on tehtud Valdade piiride ühekordse korraldamise seaduse (RT 1938, 37, 337) alusel. Selle otsusega määrati üle riigi kõigi valdade piirid ja ühtlasi ka valdade nimed. Tulevikus käib valdade nimede muutmise üldkorra alla, s. o. Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse eeskirjade järgi.

Mis nüüd puutub linnadesse, siis asus Kohanimede Nõukogu oma 7. septembri 1938. a. koosolekul seisukohale, et järgmiste linnade nimed, kui võõrapärase algupäraga, kuuluvad muutmisele: Kilingi-Nõmme, Paldiski ja Sindi. Samuti kuulub Kohanimede Nõukogu arvates muutmisele Suure-Jaani linna nimi, kui kahest sõnast koosnev ja ortograafiliselt valesti kirjutatud. Tapa ja Mõisaküla linnade nimesid tunnustas Kohanimede Nõukogu sellisteks, mis ei kuulu sundmuutmisele, mida aga võib muuta, kui vastavad linnavolikogud seda soovivad. Siseminister kinnitas Kohanimede Nõukogu need otsused.

Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse § 4, lõik 1 põhjal nimetab Siseministeerium maareformi teostamisel endiste mõisade asemele tekkinud asundused küladeks ja annab neile nimed vastava maa-valitsuse ettepanekul. Siseministri vastava otsuse põhjal määrati nende ettepanekute esitamise tähtpäevaks 1. aprill 1939.

Asunduste ümbernimetamise küsimuse lahendamisel küladeks peab silmas pidama seda, et juhtumil, kui tegelik olund seda nõuab, võib asundusest teha ka mitu küla, mis on otstarbekas siis, kui elamute koondised, mis on tekkinud ühe endise mõisa maalal, asuvad nii kaugel üksteisest, et nende ühendamisel üheks külaks on vaid teoreetiline tähtsus, mitte aga praktiline. Muidugi võib ka külade nimede muutmisel jaotada olemasolev küla mitmeks või mitu küla ühendada üheks, sõltuvalt sellest, kuidas on tegelik olund.

Puhkeaja korraldusest ja kasustamisest välismail.

Elanikkonna vaba aja veetmise ja kasutamise küsimus on välismail viimaseil aastail hakanud võitma kommunaalpoliitikute tähelepanu. Seda küsimust on ikka suuremal ja suuremal määral hakatud käsitlema kui esmajärgulist probleemi, seades kosutusprobleemi ühele astmele rahvaharidusega.

Kosutus- ja vaba aja veetmise probleem seisneb lühidalt kokkuvõetuna selles, et elanikke — noori ja vanu kõikidest kihtidest — juhatakse kasutama oma vaba aega selliselt, et nende vaimsed ja füüsilised jõud mitte ainult ei puhkaks ja kosuks, vaid et kosutusaaja kasustamine annaks kodanikele või-

maluse isegi täiendada oma teadmisi, laiendada silmaringi ja tutvuda oma kodumaaga. Selleks aga peab kogukond looma soodsaid eeltingimusi.

Vaba aja mõistliku kasutamise küsimus oli arutamisel ka 1938. a. Mehhikos peetud rahvusvahelise korterindus- ja linnade planeerimise ühingu (*Fédération Internationale de l'Habitation et de l'Urbanisme*) kongressil. Sellelt alalt on olemas ülevaateid Belgia, Helveetsia, Hollandi, Inglismaa, Itaalia, Norra, Palestiina, Poola, Põhja-Ameerika Ühendriikide, Saksa, Taani ja Tšehhoslovakkia kohta, mille põhjal võib saada kaunis täielise pildi sellest, mis on kultuurmais suudetud teostada ses suhtes, kuidas teotsetakse ja milliseid sihte taotellakse kõnesoleva probleemi lahendamisel.

Belgia. Belgia on väikeriik mitmesse rahvusse kuuluvate elanikkudega, kes räägivad ka erinevaid keeli. Seepärast tuleb ka kosutusprobleemi lahendamisel arvestada kohalikke erinevaid olusid ja kõik sellekohased korraldused peavad olema lihtsad ja paenduvad, olles rajatud veendumusele ja kontrollile, aga mitte sundusele ja käskimisele.

Kosutusprobleemi lahendamise juhtimine on koondatud peamiselt uue tervishoiu-ministeriumi kätte, kes on seadnud endale ülesandeks arendada ja toetada liikumist, mis oleks sihitud rahva tervise paremale järjele tõstmisele vaba aja parema kasutamise teel. Iga suurem aktsioon sel alal tingib paljude ametiisikute ja asutiste kaastööd, mis aga tundub rohkem takistusena kui soodustusena. Näiteks mõni üritus füüsilise kasvatusel saab toetust kogukonnalt, provintsiavalitsuselt ja vahest ministeriumilt. Vaatamata sellele liigsele bürokrateerimisele, on mõnes provintsis siiski suudetud teostada väga tähelepanuväärseid uuendusi. Näiteks Hainaut provintsi tööstuskeskus Borinage, kannatades rahapuuduse all, ei suutnud midagi teostada selle „neetud“ keskuse elu-olu parandamiseks. Seepärast määrati siia eriliste volituste ja ressursidega varustatud kuninglik komisar, kelle energilise tegevuse tagajärjel on

olund täiesti muutunud, eriti mänguväljakute suhtes.

Nende mänguväljakute rajamisel ja asetusel on peetud silmas nii kasvatuslikke, kui ka asustamise huve.

Tööstuslike hoonete panoraamis, kus domineerivad pikad väikeste ja madalate elamute jooned, tahavad mänguväljakud äratada optimismi ja usaldust lihtsa ja sirgjoonelise monumentaalsuse vastu.

Honu kogukonnas on mänguväljak ühendatud ühelt poolt nn. mälestusväljakuga ja teiselt — rahvamänguväljakuga, mille lähedusse ehitatakse ka amfiteater rahvapidustuste jaoks.

Frameri kogukonnas on ümberkorralduskavas kavatsatud anda mänguväljakule veel monumentaalsem kuju. Kaksikmajade reataha tahetakse jätta vabu maaalaid, kust pääseb suurejoonelisile mängu-, spordi- ja pidustusväljakuile, mis kujutaks endast suure astmestiku supelkohtadeni ja rannale.

Tähelepanuväärseid tulemusi on saavutatud ka Hopstadi kogukonnas, mis on muutunud rahvuslike puhkepaikade keskuseks. Siin leidub murusid väikestele lastele, imikutekodusid, piimafarme, mänguväljakuid, väikesi ujumisbasseine poiste ja tüdrukute jaoks, ujumisstaadione, tervishoiupunkte, magamiskohti noorile, jalgpalliväljakuid, restorane jne.

Lõpuks võiks veel mainida, et tervishoiu-ministerium ergutab kolme liiki mänguväljakute ehitamist: üsna väikesi elamute läheduses, keskmises suuruses — üksikuis linnas ja suuri väljakuid — kõikide elanikkude kasutamiseks. Samuti on erinevad oma suuruselt supelbasseinid. On olemas väikesi koolibasseine ja suuri basseine võistluste jaoks. Määrustega on antud täpsed mõõdud igat liiki basseini ja väljaku kohta. Tervishoiu-minister võib heaks kiita provintside, kogukondade, kogukondade liitude, samuti ka eraorganisatsioonide mänguväljakute plaanid, milliseid ei kasustata tulusaamiseks. Toetusi nende rajamiseks antakse tingimusel, et mänguväljakuid kasustatakse selleks otstarbeks, milleks nad olid määratud.

Helveetsia. Kosutus- ja vaba aja veetmise küsimuse korraldamine on siin täiesti eraorganisatsioonide käes. Peamiselt tegelevad selle alaga kõrgemad rahvakoolid, millest esijoones tuleks mainida Zürichi oma, kel on 10 000 kuulajat, sellest 3500 kuulajat maakogukondadest. Need koolid saavad osaliselt toetust riigilt, kuna kuulajaskonna moodustavad peamiselt ametnikud ja töölised. Koolide õppekursus koosneb mitmesugustest teaduslikkudest aladest.

Töölispartei asutas Bernis kasvatuskeskuse, kes annab välja kuukirja, korraldab puhkeajakursusi ja ringreise.

Eriti hästi on korraldatud rahvaraamatu-kogud; praegu on 5500 raamatukogu 3300 kogukonna kohta. Helveetsias on leida ka mitmesuguste kollektiivide keskusi ja rahvamaju restoranidega, millised aga ei taotle majanduslikku kasu, ja raamatukogusid. Neis keskuses korraldatakse mitmesuguseid kursusi ja konverentse. Selliseid asutisi on ligi 100.

Rohkesti on ka kohalikke kasvatussektse ja teatriühinguid. Lõpuks võiks mainida ka rohkearvulisi spordiühinguid, kes edukalt töötavad kehakultuuri arendamise alal ja sellega lahendavad osaliselt ka kosutus- ja puhkeaja veetmise probleemi, siis ehitusühinguid, perekonnaaedade-ühinguid ja teisi selliseid ühinguid.

Hollandi. Et saada selget kujutelm Hollandi kosutus- ja puhkeaja veetmise korraldusest, tuleb arvestada selle maa erinevaid olusid. Nii 31 000 km^2 -l eluneb 8 000 000 elanikku, neist 40% maaelanikke. Suured linnad on ehitatud 40 jala sügavuseni ulatuvale soisele pinnale. Maapind tuli seetõttu täita liivaga ja maja tuli ehitada 50 jala pikkustele vaiadele. Ehituskruundi kalliduse ja majade vundamentide kulukuse tõttu on linnad hoonestatud väga tihedasti ja harva evivad nad eeslinna lahtise ehitusviisiga.

Sellisel tihedastiasustatud maal on vastavalt ka majanduslik võistlus suur. Rahvaharidus püsib kõrgel tasemel. Koolivaheajad on lühikesed ja õppimine kodu võtab lastelt

suurema osa nende vabast ajast. Seepärast pole siin ka saanud kombeks vaba aja veetmine klubides või noortekodudes.

Mõnes linnas, näiteks Haagis, on eriti levinud tendents rajada õpilasaedu. Algkoolide kahe viimase klassi õpilased võivad saada kasutamiseks 200 ruutjala suurusi aedu, milles töötatakse õhtupoolikul. Tööriistad ja nende hoiuruumid antakse linna poolt, kusjuures töötamine toimub õpetajate järelevalvel. Samuti korraldab linn ka maad õpilaste aedade ümbruses.

Mitmed linnad on asutanud oma eeslinnades terved spordiväljakute-vööd. Eriti vääriavad tähelepanu suurepärased mänguväljakud Amsterdamis.

Rotterdamis ja Amsterdamis on väga levinud linna poolt rajatud aiad, mis renditatakse elanikele, kel omal pole aeda, et nad seal võiks töötada oma puhketundidel.

Kuna Hollandis on väga levinud jalgratas, siis on kohalikud omavalitsused ehitanud hulgaliselt jalgrattateid looduslikult ilusates kohtades, et seega soodustada turismi.

Suuremad linnad on puhkeparke osalt juba valmis ehitanud, osalt projektitakse veel neid. Lõpuks on mitmel pool reserveeritud ka väljakuid puhkelaagrite jaoks.

Inglismaa. Inglismaal on kosutusküsimuse korraldamisel, nagu on tähendatud kongressile esitatud ülevaate algul, lähtutud sellest, et viis, kuidas inimene kasustab oma vaba aega, mõjustab rohkem kui kõik muu inimese iseloomu kujundamist ja tugevdamist. Kreeklaste arusaamine vabast ajast, kui vaba inimese elu tähtsamast osast, on kehtiv ka tänapäeval, kus moodsa korra ülivõimas areng sunnib inimesi töötama ebameeldivatel aladel, neid kurnates, nii et ainult kosutustunnid osutuvad ainsaks võimaluseks värskendada vaimu ja tugevdada jõudu. Nii nagu inimese iseloom peegeldub vastu ta kosutusaja kasutusviisis, nii on lugu ka kogu rahvaga. Ja seetõttu avaldub ka sotsiaalne struktuur ja Suur-Britannia iseloom tema rahva vaba aja veetmises.

Inglismaal on veel praegu kolm rahvaklassi — kõrgem, keskmine ja tööliklass.

Üleminek ühest klassist teise toimub märkamatu ja inglaste veendes, et igal isikul on õigus tõusta ühest klassist teise vastavalt oma andele, peegeldub vastu ka demokraatlikkus, mis on valitsemas kõikides spordiharudes ja kosutusaja veetmise viisides, olgugi, et eri klass eelistab eri kosutusviisi, kuid siiski pea alati on võimatu väita, et üks klass ei võta osa teise klassi kosutusviisist.

Inglane on teadupärast individualist. Ta vihkab temale valmistatud meelelahutust. Ta tunneb endal olevat õigus veeta oma vaba aega nii, kuidas ja kellega ta tahab. Seepärast kõik vaba aja veetmise keskorganisatsioonid on saanud alguse väikestest gruppidest, mis olid koondunud kohalikkudesse klubidesse. Organiseerumine on seega toimunud mitte ülevalt, vaid alt ja nii toimus ka nn. „Ühiskonna keskuste“ kujundamine. Uute elamute rajoonide elanikud organiseerusid spontaanselt ühinguise, et korraldada ajaveete- ja kosutusküsimusi. See liikumine tekkis vaeseimas ja vähekultiveeritud elanikkudekihis, kes jõudis arusaamisele, et küsimuse lahendamiseks ta vajab abi ja juhatust, mis omakorda välja kutsus nn. „Ühiskonna keskuste“ asutamise. Praegu on olemas üle 100 sellise keskuse. Äsjailmunud seadused annavad ka omavalitsusile õiguse korraldada puhkekeskusi koos rahvusliku mänguväljakuteühingu ja kuningas Georg V sihtasutisega. Selle koostöö ülesandeks on ka soodustada jalgrattaspordi levimist, laagerdamist, näitekunsti-, käsitöö-, kirjandus- ja võimlemisklubide ja -ühingute asutamist, suuremate ühiskondlike ürituste teostamist ja ka tantsu.

Teine kosutusküsimuse lahendamise viis on töölisväikeaedade asutamine. Paljudel pole oma aedu, kuid on loodud siiski võimalus rentida kogukonna või eramaaomaniku käest sellekohaseid väikesi partselle. Aja jooksul tekib raskusi saada aedu elunemiskoha lähedal ja seepärast on linnad seadnud endale ülesandeks juba uute elamukvartalide planeerimisel näha vastavates planeerimiskavades ette ka teatud maaalasiid töölisväikeaedadeks.

Ka keskklass on väga huvitatud aiandusest ja selle kihi liikmeil on kergem saada maja ja aia omanikuks. Keskklass harrastab lillekasvatust, kuna töölisklass — juurvilja kasvatamist. Üldse võib aga tähendada, et tegelemine aias on saanud kosutavaimaks meelelahutuseks keskealisile kodanikele. Nooremad eelistavad sporti ja kui nad kuuluvad keskklassi, siis leiavad nad alati mingi klubi, kes neid liikmeks vastu võtab. Armsaimaks ja levinuimaks spordiks kõikides rahvaklassides on pallimäng, mis on kosutuseks mängijaile ja rõõmuks pealtvaatajaile. Suvekuil harrastatakse väga kriketit, kuna talvel jalgpalli ja rugbyd. Peale selle on väga levinud ka mitmesugused teised pallimängud, nagu tennis, golf jne. Muid spordiharusid harrastatakse vaid väiksemate gruppide poolt. Sõudmine, uisutamine, rulluisutamine kinnises ruumis, poksimine, odaheitmine äratab iga aastaga järjest suuremat tähelepanu ja nende spordiharude harrastajate arv kasvab jõudsasti. Väga elavat huvi äratab ka vibulaskmine ja viimaseil aastail purjelenusport. Võimlemist harrastatakse väga laialt, kuid siiski teised vaba aja veetmise viisid, nagu kino, teater, tants, raadio on rohkem levinud.

Kuna mitte ükski Inglismaa linnadest pole merest eemal üle 75 miili, siis on iga perekonna palavaimaks sooviks veeta, kui see on vähegi võimalik, oma puhkepäevad mere-rannal. Seetõttu on väga levinud ka ujumis-sport, milleks tingimata on sisemaal ehitatud rohkesti ujumisbasseine.

Üldse peab tähendama, et sport on Inglismaal väga levinud ja seda toetatakse igal pool. Tänu 1921. a. antud kasvatusküsimusi käsitlevale seadusele, anti linnaomavalitsusile õigus kõrgemate võimude heakskiitmisel ülal pida ja toetada võimlaid ja ka teisi selliseid asutisi, mis on määratud nii noorile, kui ka üle 18 aasta vanule isikuile edasi-harimiseks. Juhtumil, kui kõrgemad võimud on kavad heaks kiitnud, on neil asutisil õigus saada toetust ka riigi poolt, mille määr tõuseb kuni poole investeeritud kapitali suuruse ni ja ka poole ülalpidamiskulude summani.

1921. a. korteriseadus näeb ka ette, et linnavalitsused, püstitades uusi elamuid, võivad ühtlasi organiseerida elanikkude kollektiive puhkeaja veetmise küsimuste ratsionaalsemaks lahendamiseks.

Lõpuks 1937. a. spordi- ja kosutusküsimusi reguleeriva seaduse järgi laiendati kahe ültähendatud seaduse eeskirju ja nimelt nii, et 1921. a. seaduse alla kuuluvad nüüd ka kõik täiskasvanud ja linnadele anti õigus organiseerida ilma igasuguse kitsendusega elanikkude kollektiive, mis enne oli võimalik vaid uute elamukvartaalide ehitamisel. Peale selle võimaldati nn. „Ühiskonna keskusile“ saada riigi poolt toetust kuni 50% ulatuses nende põhikapitalist.

I t a a l i a. Praegukehtiv režim loeb oma suureks teeneks seda, mis on tehtud viimase 15 aasta jooksul töölisklassi heaks. Eriti reljeefselt avaldub sotsiaalne töö linnade ehitamises ja orgaaniliste keskuste loomises, peamiselt rohkearvulistes linnades ja asulates, mis on rajatud soodes ja rabades.

Nende uute linnade keskused koosnevad peamiselt avalikest ehitistest, nagu fašistide-maja, vaba aja maja, emade- ja lastemaja, sotsiaalse heakorra maja ja eriti Itaalia fašistlikkude noorte maja, mis kujutab endast juba ise linnataolise keskuse, evides mängu-, puhke- ja spordiväljakuid, staadione, võimalaid, basseine, parke, teatri- ja kinosaale ja aedu. Selliseid asutisi on ellu kutsutud juba mitmel pool.

Suurte tööstusettevõtete ja kaevanduste läheduses on rajatud samuti linnataolisi keskusi, kus tööliste kasustada on kõike seda, mis leidub fašistlikkude noorte majas. Peale selle leidub siin veel õhtukoole täiskasvanuile.

Korterite ehitamise alal on loobutud karsmutaoliste majade ehitamisest ja üle minnud sellise elamutüübile, kus igaüks on varustatud väikese ilu- või juurviljaaiaga, mis oleks küllalt suur, et toita ühte perekonda.

Provintsinõukogud tegelevad turismi arendamisega, kuid peamiselt välismaalaste suhtes, kuna kodumaalased võivad tutvuda oma

isamaa loodusiluga tänu rahvarongidele, kus sõidutariif on väga madal.

Lõpuks osutuvad väga tähtsaks teguriks töölisorganisatsioonid, millel on miljoneid liikmeid. Nad korraldavad ikka laiaulatuseliselt oma liikmete ekskursionid, spordipidusid, väljasõite jne.

N o r r a. Pühadel ja nädalalõppudel korraldatavad ekskursionid omandavad iga aastaga ikka suurema ja laiema ulatuse, eriti suurtes linnades, nagu Oslo. Seda tõendavad järgmised andmed. Suur-Oslos (Oslo ühes naaberkogukondadega) on praegu ligi 400 000 elanikku. Talvel sõitis igal pühapäeval raudtee ja omnibustega linna ümbruskonda suusatama keskmiselt 40 000 inimest. Rekordarv oli 1938. a. — 70 000. Peale selle umbes 30 000 inimest jalutab või sõidab oma autoga linna ümbrusse. 1938. a. talvel loeti ühel pühapäeval Oslofjordi heal jääl uisutamas 60 000 inimest. 1938. a. arvestati, et igal pühapäeval lahkub linnast 70 000, 1933. a. — 40 000, 1928. a. — 20 000 inimest.

Suvel sõidetakse pühapäeviti raudtee, laevade, omnibustega Oslofjordi kaldaile. Selliseid väljasõitjaid on keskmiselt 40 000. Sellele lisandub veel umbes 50 000 isikut, kes pühapäeviti jalutavad väljaspool linna. Selle tagajärjel tuli reorganiseerida transportdindust ja panna kehtima uusi korraldusi nii liiklemise, kui ka linnade planeerimise alal.

Kuna Oslos tuleb iga 50 elaniku kohta keskmiselt 1 mootorpaat, siis tuli paratamatult laiendada paatide seisupaika. Samuti tuli Oslo ja ta ümbruse planeerimisel, peale parkide ja spordiväljakute, reserveerida suuri maaalasi elanikkude kosutus- ja vaba aja veetmise paikadeks.

Poolametlikkudest ja eraorganisatsioonidest, kes tegelevad puhke- ja meelelahutusküsimustega, tuleks mainida kõigepealt Norra turismiklubi ja selle kohalike osakondi, kes hoolitsevad teejuhtide eest mägedes, suusatajate onnide ja matkajatekodude eest, peavad ülal esmaabipunkte, kannavad hoolt, et peale suurte lumesadude oleks teed läbipäästavad. Ka kuninglik Norra automobiili-

klubi ja Norra autoklubi on üle maa rajanud paljusid laagriplatse. 1936. a. asutati Oslos nn. „Oslofjordi vabaõhukomisjon“, mille ülesandeks jäi hoolitseda selle eest, et Oslo ümbruses olev mererand oleks kasustada avaliku supelrannana, vaatamata sellele, kas rannal asetsevad krundid kuuluvad avalikele asutisile või eraisikuile. See komisjon koosneb linnavalitsuse ja spordiühingute esindajaist ja eraisikuist. 1937. a. asutati samasugune komisjon vabade maaalade soetamiseks Oslo ümbrusse. Oslo eeskujule on järgnenud rida teisi linnu ja isegi maakogukondi.

Praegu on Norra parlamendis väljatöötamisel eriseadus, mis näeb ette avalikkude ujulate asutamist kogukondade poolt ja annab vabaks mereranna kasutamise puhke-laagritena. Samuti on ettevalmistamisel eriseadus, mis näeb ette suusatamispaikade soetamise.

Palestiina. Palestiinas on asutatud terve rida kollektiivseid keskusi, eriti asunikude jaoks, kus nende kasustada on koosoleku-, kontsert-, loegute- jne. saalid. Väga elavalt on toetatud spordi, eriti võimlemise ja ujumise levimist. Uued planeerimiskavad näevad kõikides linnades ette mänguväljakuid. Nii turismi, kui ka laagrisviibimist toetatakse tõhusasti. On korraldatud ka töövälju, kus laagrispuhkajad aitavad kaasa apelsini- või viinamarjasaagi koristamisel juhtumil, kui töölised puuduvad. Neist laagrist võtab tavaliselt osa keskkooliõpilasi, samuti ka rohkearvuliselt üliõpilasi.

P o o l a. Kosutus- ja puhkeaja veetmise küsimuse korraldamise alal töötavad koos riik, vojevoodkonnad, kogukonnad ja eraorganisatsioonid. Riik annab toetust hariduse edendamiseks pärast kooli, kehakasvatusele ja spordile, kuna kogukonnad omalt poolt arendavad intensiivset tegevust, asutades raamatukogusid, rahvamaju, eriti maakogukondades jne. Väikestes linnades, mis kujutavad endast ümbruskonna kultuurikeskusi, on sageli leida koosolekutesaale, teatreid, võimlaid, raamatukogusid, muuseume, alkoholsete jookide müügiõigusega reisijatekodusid, tervishoiuasutisi jne. Kõrvuti nende laiematele kihtidele määratud asutistega tuleks veel eriti mainida nn. „Swietlice“, millised evivad maitsekalt sisustatud ruume, kus on saadaval perioodilist kirjandust ja raamatuid, kus võib kuulata raadiot, kus on olemas mitmesuguseid mängu jms. Need asutised soodustavad ka kunstimaitse arenemist noorsoo seas. Spordiseadmed kuuluvad peamiselt kogukondadele ja viimased saavad selleks otstarbeks riigilt toetust.

Tähelepanu väärivad ka töölisaiakesed. 90% neist on tööta töölise kasustada, kes, makstes aastas 6 zlotti, võivad kasustada 300—600 m².

Poolas on olemas 6 rahvaparki, mis kasustatakse turismi ja ekskursioonide huves. Lõpuks võiks tuua ka statistilisi andmeid, kuidas on suhteliselt linnad varustatud mitmesuguste mängu- ja spordiväljakutega jms.

Netopindala *) elaniku kohta, m².

	Elanikke linnades					Tööstuskeskusi
	10 000	25 000	50 000	100 000	200 000	
Mänguväljakud kuni 14 a. v. lastele	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Spordiväljakud üle 14 a. v. lastele	2,2	2,4	2,4	2,7	3,0	3,2
Suvised ujumisbasseinid	0,1	0,08	0,075	0,07	0,07	0,1
Talvised ujumisbasseinid	—	—	0,0025	0,002	0,0015	0,0025
Võimlad	0,07	0,07	0,06	0,055	0,05	0,07
Spordihooned	—	—	0,01	0,015	0,02	0,02
Lasketiirud	0,25	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

*) Netopinna all on arvatud vaid see ala, mis on vahetult teatud liiki spordiasutise all, arvestamata tervet maaala, millel see või teine asutus asetseb.

(Järgneb.)

Kaugkütmisest välisriikides.

Üheks huvitavamaks jooneks välisriikide linnade elu arenemises tuleb kahtlemata pidada kaugkütmist ja soojuse jaotamist. Tehniliselt on küsimus täielikult lahendatud, kuid et see on alles võrdlemisi noor ala, siis pole see loomulikult suutnud veel võimsasti välja areneda. Kahtlemata aga linnade elu edaspidisel arenemisel ja mehhaniseerimisel levib tulevikus ka kaugkütmine suuresti. Igatahes rahvamajanduse seisukohast tuleb seda pidada väga otstarbekohaseks, sest kaugkütmise juures saavutatakse kõrget kütteaine ärakasutamise koefitsienti. Seega osutub kaugkütte odavamaks. Loomulikult tekib küsimus, kas see on tervishoiulisest seisukohast hea. Igatahes pole kaugküttele suuremaid pahesid kui tavalisel auru- või veeküttele, kuid sealjuures terve rida majanduslikke paremusi. Kõigepealt tuleks mainida, et kõiki keskkütteid hooneis on võimalik ühendada linna kaugküttevõrguga, ilma et oleks vaja hoonevõrgus endas teostada sisemisi muudatusi. Ainult keskküttele tuleb välja lülitada ja see asendada odavate ja lihtsate ühendusseadmetega, sõltumata sellest, kas hoone keskküte on ehitatud kõrgele või madalale aururõhule, kuumavee- või kuumahükküttele. Samuti on väga lihtne kohandada kaugveeküttevõrgule kooke, vannitube ja duširuume.

Erilist tähelepanu pühendatakse kaugkütteprobleemile Inglismaal, kus sellega tegeleb väga intensiivselt nn. „Rahvuslik suitsu vastu võitlemise ühing“. („*National Smoke Abatement Society*“). See ühing on asunud seisukohale, et üheks tähtsaks teguriks udu ja suitsu levitamisel linnades osutuvad kahtlemata rohkearvulised elamute küttekolded. Kaugküttesüsteemi juures on aga küttekoldeid mõni üksik ja siin saab ka tehniliselt viimisteldud seadmetega väga edukalt võidelda suitsuga. Ühes sellega aga loodetakse edukamalt võidelda ka uduga ja muuta linnade õhku sellest seisukohast isegi paremaks kui maal. Praegu udu seguneb linna kohal oleva uduga, mis on küllastatud suitsuga ja

tuulevaikse ilmaga püsib paks udu mitu päeva kohal. Kui aga oleks üelinnaline kaugküte, siis udu kaoks kiiresti, segunedes puhta ja soojema õhuga.

Millises seisundis praegu kaugkütmine on ja millises suunas seda arendatakse, sellest mõningaid näiteid.

Pariisis usaldati soojuse jaotamine 1927. a. kontsessioonärile, kusjuures vastavas lepingus nähti ette linna õigus saada teatud maksu seltsi brutotuludest avalikkude teede pinnaaluse maa kasutamise eest ja $\frac{1}{10}$ kõikidest netotuludest. Peale selle ei tohi lepingu järgi tariif ületada Seine'i prefekti poolt kindlaksmääratud maksimumi. Näiteks 1937./38. a. talve peale oli määratud 1 000 000 kalori eest 155 franki.

Üldiselt tarvitatakse soojuse jaotamiseks sellekohaseid keskjaamu, mis sarnlevad elektri jaamade küttekoldele. Need keskjaamad on sisse seatud auru tootmiseks juhtumil, kui soojusjaotusvõrk on ehitatud auru jaoks ja kuumavee tootmiseks — kui võrk on määratud veekütteks.

Mis puutub sellesse, kas pole otstarbekohasem toota ühes keskjaamas üheaegselt elektrit ja soojust, siis sõltuvad sellise koostöö alused peamiselt kohalikkudest oludest, need alused on täiesti erinevad, kui antud keskjaam on iseseisev või kui see osutub üheks osaks suures elektriga varustamise ettevõttes.

Vanad boileritüüpi katlad asendati 1934. a. mehaaniliste restidega ja ökonoomaiseritega, varustatud 4 „Babcock & Wilcox“-tüüpi katlaga, mis võimaldavad ühele paarile toota 30 ja teisele paarile 50 t auru tunnis 18 at rõhu juures. Muide võiks tähendada, et soojusvõrk ühendatakse käesoleval aastal „Seine'i elektriseltsi“ keskjaamaga Ivrys ja Pariisi linna majapidamisjätiste põletamise vabrikuga, mis asub samuti Ivrys.

Enne kui kateldes toodetud aur lastakse võrku, peab see läbi käima mitmesugustest aparaatidest, mis võimaldavad alandada temperatuuri 150—170°, selle järgi, kui-

das on tarvidus, samuti ka vähendada rõhku tarvilikule kõrgusele, mis sobib jaotamisele.

Sõltumata sellest, kas soojuste jaotamiseks tarvitatakse auru või kuuma vett, on võrgus jaotamiseks ikka kaks torustikku. Üks torustik auru või kuuma vee jaoks, teine torustik, mis toob tagasi kondenseeritud auru vett või jahtunud vett.

Mis puutub torustiku ehitamise tehnilisest tingimusest, siis on need peagu ühesugused nii auru-, kui veekütte juures. Torustiku üksikud lülid on autogeenselt kokku keedetud. Paisumised reguleeritakse eriliste seadeldistega. Soojuse kadu redutseeritakse miinimumini eriliste isoleerainetega.

Praegu evib „*Compagnie Parisienne de Chauffage Urbain*“ veidi üle 11 km torustikku, kuhu lastakse auru 15 at rõhu all. Kaugeim hoone, mis on ühendatud selle kaugküttevõrguga, asub jaamast 5,5 km kaugusel, kuid vaatamata sellele on kütmine seal sama mõjuv kui jaama kõrval asuvais hooneis. See hea tulemus on tingitud soojuse korrapärasest isolatsioonist. Torustik on läbimõõdult mitmesugune — 50—600 mm. Auru juhtimise, samuti vee tagasitoovad torud on terasest ja autogeenselt kokku keedetud. Torud on paigutatud maapinna alla ehitatud erilisse kanaleisse. Et kaitsta torustikku soojuste kadumise eest, on see kaetud 6 cm paksuse magneesiumikihiga aurujuhtmete osas ja 3 cm — vee tagasitoovas osas. Peale selle, kui torustik on kokku monteeritud, katsetati see 50% võrra normaalsest kõrgema aururõhu all.

Kontsessioonär, arvestades kasvavat nõudmist, kavatses lähemal ajal suurendada torustikku kuni 26 km pikkuseni, suurendades kohati selle läbimõõtu kuni 700 mm. Kuna võrku varustatakse soojustega 3 jaama poolt, siis on sellega selle korrapärane funktsioneerimine täiesti kindlustatud. Võrgu lähedal asuvate ja keskküttega varustatud hoonete soojuste tarvidus on ligikaudu 25 000 000 kalorit, mis võrdub umbes 450 t aurutarvitusele tunnis ehk 550 000 t aastas. Mainitud 26 km pikkune kaugküttevõrk katab loomu-

likult vaid ühte väikest osa Pariisi territooriumist. Kogu Pariisi kaugküttesüsteem kavatakse rajada kolmele suurele keskjaamale ja nii, et linna keskus poleks igast jaamast kaugemal kui 5—6 km.

L a u s a n n e'i kaugkütte arenemise käiku on samuti huvitav jälgida. Elektrirõhu arenemisega osutus tarvilikuks jätta üks jaam tagavaraks neiks juhtumeiks, kui elektritarvitus tõuseb äkki tunduvalt. Praegu see jaam enam ei täida seda ülesannet ja seepärast tarvitatakse jaama nüüd soojuskeskjaamaks, olgugi et on võimalik toota ka elektrit, kui aga see osutub jälle tarvilikuks. Jaama ümberkorraldamisel soetati suurema võimega aurukatel, eriline seadeldis kõrgema temperatuuriga vee tootmiseks ja lõpuks ehitati soojusjaotusvõrk, et kütta tervet rida kogukonnale ja kantonile kuuluvaid maju.

Jaamas on kaks 2000 kW generaatorit, varustatud Sulzer Dieseli mootoriga, ja kaks turbogeneraatorit — üks 2000 kW ja teine 1000 kW. Vanale aurukatlele ehitati juurde veel üks vertikaalkatel, selleks et kütteks võiks tarvitada linna gaasivabriku koksi. Ka võib siin tarvitada teisi küttaaineid, kuid tingimusest, et nende soojusvõime pole vähem kui linna koksi oma.

Turbiinidest tuleva soojustega kuumendatakse vastavas seadmes vesi kuni kõrge temperatuurini. Täheandab auru ja vee ringvoolu hoitakse eraldatuna. Vanus katlaid toodetud 12 at rõhuga aur juhatakse turbogeneraatorisse. Uus katel annab kõrge rõhu all lisa-soojust, mida kasustatakse pärastpoole primaarturbiinis. Kuid praegu lülitatakse selle katla 45 at rõhuga aur rõhku alandavate klappide kaudu 12 at süsteemi ja seda auru tarvitatakse kas turbiinide käivitamiseks või vee kuumendamiseks kõrge temperatuurini transformatoris.

Kuumendatud vesi (175° C) pumbatakse siis soojusjaotusvõrku. Kui pumbad ei tööta, juhatakse vesi erilistesse tankidesse nende põhja kaudu. Iga tanki maht on 65 m³ ja nad võimaldavad hoida tagavaras umbes 80 000 kalorit m² kohta, millist soojust võib kohe lasta võrku juhtumil, kui nõudmine kii-

resti tõuseb. Seega saavutatakse alalist kuuma vee tagavara, mida võib tarvitada igal ajal ja mille kvantumi võib reguleerida, kiirustades või vähendades pumpade tegevust. Kõrge temperatuuriga vesi juhitakse hooneisse ja majapidamisesse, kus on olemas tarvidus selle järgi ja kus on auru-, kuumavee- ja soojustransformaatorid. Uus katel, mis pidi tootma auru küttevõrgu jaoks, annab tunnis 12 t auru 45 at all ja 425° C juures. Kivisõe tarvitamisel võib toota auru kuni 20 t tunnis. Suvekuul pole vaja lasta katlaid toota soojust rohkem kui vaja. Seepärast on seadeldis, mis annab kuuma vett, varustatud erilise elektroodidega katlaga, mis võib ära tarvitada võrgu ülejääva hüdroelektrilise energia. Selle funktsioneerimine vajab 6000 V. Ta kulutab maksimaalselt 5000 kW, et toota 4 300 000 kalorit tunnis. Ta on varustatud ka automaatreguleerijaga.

Auru asemel vee tarvitamine kütmiseks lubab maandada soojusjaotustorustikku, arvestamata pinna kallakuid, ilma et oleks vaja ehitada ka kondenseeritud vee kollektoreid. Peale selle pole siin vaja tõsiselt arvestada ka torustiku paisumist. Soojuse abonentideks on praegu peale linna majade veel haiglad ja kantoni hooned.

K o p e n h a a g e n evib kaugküttele alal juba pikemaajalise teadumuse. Tagajärjed on väga rahuldavad ja iga aas-

taga kasvab soojusjaotustorustik. 1920. a. asendati uue keskjaamaga endised kolm väiksemat, mis osutusid väikseiks. Praegune kaugküttesüsteem koosneb kolmest jaamast. Torustiku pikkus on 52 km ja abonentideks on 125 kinnisvara. Soojusenergia kantakse edasi kahel viisil — kuuma veega ja kuumendatud auruga. Veega köetakse vaid selliseid hooneid, mis asuvad alla 500 m soojuskeskjaamast, millest väljudes vesi on 75—100° soe. Kuuma vett tarvitatakse kas vahetult või segatult värsket veega radiaatoris. Vee temperatuuri, samuti ka kvantumit reguleeritakse automaatselt. Praegused kolm soojuskeskjaama annavad ka elektrit, kuid ainult tarvituse maksimaalsel ajal.

Aurukütet tarvitatakse suure osa linna hoonete kütmiseks, nagu haiglad, raamatukogud, muuseumid jms., kuid on ka rohkesti eraabonente. Viimasel juhtumil sõlmitakse kümneks aastaks leping kinnisvaraomaniku ja soojuskeskjaama vahel.

Üldiselt arvatakse, et kaugküte pole odavam kui harilik keskküte kivisõe või koksi tarvitamisega. Kuid selle paremused on siiski väga suured. Kaob suits, tolm, katelde korrashoidmine, kivisõe hoidmine jne. Peale selle säästetakse hoone projektimisel ruumi. Odavam aga tuleb kaugküte raskeõli tarvitamise puhul.

III rahvusvaheline linnade korrashoiu kongress Viinis.

Möödunud aasta teisel poolel peeti Viinis III rahvusvaheline linnade korrashoiu (puhuse) kongress. Sellest kongressist võttis osa Belgia, Bulgaaria, Danzig, Helveetsia, Hollandi, Itaalia, Jaapan, Jugoslaavia, Luksemburg, Läti, Norra, Peruu, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Saksa, Soome, Suur-Britannia, Taani, Tšehho-Slovakkia, Türgi ja Ungari. Avamispidustus peeti endise keiserliku palee tseremooniasaalis. Senine president direktor Schröder, Frankfurdist M. ä., andis rahvusvahelise liidu presideerimise üle senatinõunik insener

K o c m a n e k'ile, Viinist. Sellest kongressist pidi võtma osa ka Saksa siseminister dr. F r i c k, kuid kuna tema oli takistatud ilmutmast, kandis tema avakõne ette dir. dr. S u r é n. Viimane avas ka 1935. a. Frankfurdis M. ä. peetud rahvusvahelise linnade korrashoiu kongressi. Dr. S u r é n tervitas kokkutulnuid Saksa riigi nimel ja mainis, et asjaolu, et Londoni kongressile 1931. a. ja Frankfurdi kongressile 1935. a. järgneb nüüd III kongress Viinis, on küllaldaseks tõenduseks linnade korrashoiu küsimuse vajaduse tundmisest paljudes maades.

Et sellest kongressist maailma nii mitmed kultuurriigid osa võtavad, tõendab samuti, et just linnade puhtuse ja korrashoiu küsimuste alal on tekkinud vajadus rahvusvaheliste teadumuste vahetamiseks. Linnade korrashoiu, resp. puhtuse küsimus on üheks oluliseks osaks avalikus tervishoius ja Saksamaal on see ala leidnud ka tarvilikku tähelepanu, mille tulemuseks on, et Saksa linnaomavalitsused on saavutanud linnade puhtuse alal häid tagajärgi. Areng linnade puhtuse alal pole viimasest kongressist saadik mitte paigal püsinud, vaid pidevalt edasi nihkunud. Kuhu ka vaadata, näeme igal pool edusamme ja arengut ja meie ühiseks mureks on — kogu me jõu ja teadumuste kasustamisega tõsta töötulemusi ja otstarbekust. Ettekandest selgus, et siseminister dr. F r i c k peab töö tulemusi sõltuvaks kindlaist asjaoludest, millised võivad olla isikulised ja osaliselt organisatsioonilised. Dr. F r i c k ütles:

„1) See pole ainult vaadete küsimus, millega ehitasime oma riigi üles peale 1933. a. murrangut, vaid see on üldine arusaamine, mis tänapäeval leiab ikka enam ja enam tunnustust, et iga asja areng sõltub suurel määral neist isikuist, kelle ülesandeks on seda asja juhtida. Seetõttu on see ka linnade puhtuse küsimuses olulise tähtsusega, et see ülesanne oleks usaldatud isikuile, kes iseloomult ja oskuseliselt vastaksid neile tähtsaile ülesandeile. Meie maal paistab, nagu ei huvituks meie noor tehniline järelekasv nii väga neist tehnilisist küsimusist, mis aga oleks väga tarvilik. Paistab, nagu näeksid meie noored teistel aladel rahuldavamaid töövõimalusi. Arvan aga, et meie järeletulevaile noorile oleks ilusaks ja rahuldustpakkuvaks sihiks pühendada oma jõudu ka sellisele alale, mis oleks suureks teeneks kogu ühiskonnale. Säilitada ja täiendada seda, mida aastakümnete kestel on üles ehitatud, on oma tähtsuselt sama oluline, kui mõni muu ülesanne.

2) Parim isik saab alles siis seista oma ülesande kõrgusel, kui tal on kasustada küllalt tõhusaid vahendeid, millised on tarvili-

kud teatud ala edendamiseks. Ma võin aga oma linnaomavalitsuste auks öelda, et nad olevate rahandusliikkude ressurside juures on püüdnud teha kõike võimalikku, et saavutada küllaldast edu. Nad ei tegele ainult sellega, mis on tarvilik rahva tervishoiu kindlustamiseks, vaid püüavad pidevalt leiutada uusi teid linnades puhtuse saavutamiseks. Märkida võiks prahi ja reovee kasustamist põllumajanduses.

3) Kolmas eeldus linna korrashoiu, resp. puhtuse heaks kordaminekuks peitub minu arvates asja õiges organiseerimises. Meie oleme Saksamaal alati seda teed käinud, et oleme puhtuse küsimuse jätnud täiesti omavalitsuste lahendada ja usume, et see on parimates kätes. Need küsimused puudutavad kõige enam omavalitsusse koondunud ühiskonda ja seetõttu äratab nende juures suuremat huvi. Omavalitsus on ka instantiks, kus linna puhtuse küsimust on väga lihtne harmooniliselt ühtlustada muude avaliku tervishoiu küsimustega. Seepärast oleme me ka arvamusel, et nende ülesannete lahendamiseks pole vaja veel erilisi korraldusi või seadusi. On aga tarvilik, et linna puhtuse eest hoolitsevatel juhtivatel jõududel oleks omavalitsuse üldraames küllaldast vabadust näidata isiklikku algatus- ja otsustamisvabadust, kusjuures nad loomulikult peavad arvestama omavalitsuse võimalusi ja üldvajadusi.“

Peale dr. F r i c k'i avakõne ettekandmist tervitas Viini abilinnapea. Saksa omavalitsuste liidu esimehe, Müncheni ülemlinnapea Fiehler'i ülesandel kõneles Saksa omavalitsuste liidu („*Deutscher Gemeindetag*“) abiesimees dr. Z e i t l e r, kes ütles muu seas järgmist: „Kui heita pilku nendele rahvusvahelistele kongressidele ja neile päevaküsimustele, siis nähtub, et tänu suurenevale hügieenilisile nõudeile linna puhtuse ja korrashoiu küsimused aina suurenevad ja vastavalt mitmekesistuvad ka nende küsimuste lahendamise tehnilised vahendid. Nõuded, millised tulevad täita linna korrashoiuasutiste juhatajail praegusaja järjest tõusva suurlinnaliku liiklemise juures, pole enam võrreldavad

nende ülesannetega 20—30 aastat tagasi. Juhtivatel jõududel peab olema tänapäeval suuri organiseerimis- ja majanduslikke oskusi, samuti peab neil olema juhtidena võimet ja oskust inimesi juhtida. Nõutav on aga ka, et neil oleks tehnilisi eriteadmisi ja teadumusi ja oleks eriti oluline, et nad oleksid saanud haridust jõuliiklus- ja -masinasajanduse alal, mis soodustaks kiiret otsustamisvõimet uuenduste tähtsuse mõistmisel ja hindamisel. Linna puhtus ja korrashoid on tänavaehitusega nii tihedas seoses, et juhtivail isikuil ilmtingimata peab olema teadmisi ka ehituse alal.

Olevaist küsimusist tuleks eriti esile tõsta ühte raskemat probleemi, nimelt, kuidas kasustada ära prügi. See on küsimus, mida praegu veel kõikjal rahuldavalt ei lahendata. Et saavutada sellele probleemile õiget lahendust, peame harjuma mõttega, et prügil ei tule vaadata kui ebaproduktiivsele koormale, mille kõrvaldamine peab toimuma võimalikult odavasti, vaid tuleb püüda prügi ümber töötada ja ära kasustada rahvamajandusele sobivalt. Saksa üksikutes linnades on viimasel ajal sellel alal saavutatud tähelepanuväärseid tulemusi. Nendes linnades on prügi, peale põhjalikku sorteerimist, hakatud kasustama põllumajanduses, tõstes seega tunduvalt kõnnumaade viljakannet. Nii näiteks võis Berliinis üks prügivedaja jutustada, et ta prügi kasustamisega kehva liivamaa, kus kasvasid ainult männid, muutis selliseks, et hiljem võis sama maa peal edukalt kasvatada suhkrunaereid.

Samuti nagu Saksa omavalitsuste liit on omavalitsusile andnud juhtnööre reovee kasustamiseks põllumajanduses, nii annab ta ka juhtnööre prügi kasustamiseks põllumajanduslikuks otstarbeks, et sellega tunduvalt tõsta kõlbmata ja kehva maa viljakandvust.

Linna puhtusasutiste juhtidel on kohustusiks püüda oma asutisi pidevalt täiendada tehniliselt ja majanduslikult ja lahendada linna puhtuse küsimuse alal tekkivaid ülesandeid ja probleeme. Teadumus on õpetanud, et parimaid tulemusi sellel alal annab koostöö vastavate tööstustega. See koostöö annab end eriti hästi tunda linna veo- ja tä-

navapuhastusasutiste juhtide järjekorralisil nõupidamisel — kongressidel ja on osutunud vägagi viljakaks ja edukaks. Ka mõned teised maad peavad selliseid nõupidamisi.

On aga vägagi soovitatav ja tarvilik vahetevahel heita pilku üle enda maa piiride ja vaadata teiste maade töömeetodeid, et laiendada oma silmaringi ja jälgida teiste maade omavalitsuste teadumusi. Seks otstarbeks ongi korraldatud ka III rahvusvaheline korrashoiu kongress ja ka vastav näitus.“

Referent avaldas tänu avaliku puhtuse (korrashoiu) rahvusvahelisele komiteele kongressi kokkukutsumise eest ja mainis, et Saksa omavalitsuste liit, olles teadlik kõigist ülesandeist, mis lasuvad kõigi maade puhtusasutiste juhtidel, hindab kõrgesti seda tööd ja teeb omalt poolt kõik, mis võimalik, kongressi töö edukamaks arenemiseks.

Senatinõunik ins. K o c m a n e k käsitles rahvusvahelise komitee ülesandeid avaliku puhtuse alal. Järgnes ettekanne Preisi vee-, maa- ja õhuhügieeni maaameti teaduslikult liikmelt dr. phil. N a u m a n n'ilt teemal „Tänavate puhastamine ja prügi kõrvaldamine teadusliku probleemina“. Teisel päeval käsitles Pariisi linna puhtuse peainspektor Partridge ja Genua tänavapuhastuse direktor R o d e l l a tänavate puhastamise küsimusi. Lumekoristamise küsimusi käsitlesid Põhja-Ameerika Ühendriikide New-Jersey osariigi Newarki linna tänavatevalitsuse ametnik F l o c k h a r t, Inglise teravishoiuministeeriumi ametnik D a v e s ja Luzerni tänavateinspektor B o s s a r d.

Kolmandal päeval refereerisid prügi kokkukorjamisest Londoni linna Westminsteri linnaosa avaliku puhtusasjanduse direktor A r d e r n ja direktor N o p p e n Amsterdamist. Prügi kasustamise küsimusest refereeris ülemehitusnõunik N e u y Hamburgist ja direktor B a l l o Budapestist.

Peale ettekandeid järgnes elav sõnavõtt.

Seoses kongressiga korraldati tähelepanuväärne näitus abinõudest, milliseid kasutatakse linnades puhtuse pidamiseks. Neid oli isegi välismaalt, nimelt Rootsist ja Itaaliast. Ka Viini linna vastavaid abinõusid vaadeldi põhjalikult.

Kroonika.

Eesti Perekonnaseisumetnikkude Ühingu asutamine.

Vaatamata sellele, et Perekonnaseisuseadus kehtib meil Eestis juba üle 12 aasta ja selle alaga tegeleb kogukas arv ametnikke, polnud need senini organiseeritud. Eriti andis see end tunda läbikäimises vastava ala ametnikkudega välismail. Ehkki puudust oma keskorganisatsiooni järgi tunti juba ammu, viibis selle asutamine mitmesuguseil põhjusil siiski. Nüüd on aga jõutud asjaga niikaugele, et 28. märtsil 1939 peeti Tallinnas Eesti Perekonnaseisumetnikkude Ühingu asutamispäevakoosolek, mille päevakorras oli ühingu eesmärgi ja sihtide tutvustamine, liikmete vastuvõtmine, juhatuse ja revisjonikomisjoni valimine, liikmemaksu määramine, eelarve ja töökava, rahvusvahelise perekonnaseisumetnikkude liidu liikmeks astumine.

Vastloodud organisatsiooni eesmärgiks on perekonnaseisumetnikkude ja üldse perekonnaseisumeti alal töötavate isikute kutsete, kultuuriliste, õiguslike ja majanduslike huvide kaitse; ametioskuse arendamine; silmaringi ja teadmiste laiendamine; kaasaaitamine perekonnaseisumeti töö ja arhiivide paremaks korraldamiseks; huvi äratamine ja kaasatöötamine perekonnaõiguslike, genealoogiliste ja eugeeniliste küsimuste uurimise ja arendamise alal ning perekonnalooste andmete kogumiseks ja säilitamiseks; koostöö perekonnaseisumetnikkude rahvusvaheliste organisatsioonidega võrdleva perekonnaseisuõiguse ja tegevuse tundmaõppimiseks ja rakendamiseks. Ühingu tegevliikmeiks võivad olla perekonnaseisumetnikud, nende asetäitjad ja teised perekonnaseisuõiguse alal teotsevad või neid alasid juhtivad isikud, toetajaliikmeiks — isikud, kes tunnevad huvi ühingu tegevuse vastu ja toetavad ühingu majanduslikult. Auliikmeiks võib valida isikuid, kellel on erilisi teeneid ühingu või perekonnaseisuõiguse alal.

Asutamispäevakoosolekul valiti ühingu

7-liikmeline juhatuse, kes peale peakoosoleku pidas oma esimese koosoleku ja jaotas ametid järgmiselt: esimees Edgar R a j a n d i — Tallinn, abiesimehed Vladimir S m e t a n i n — Tallinn ja Eduard M e t s i k — Tartu, sekretär — Verner A v a s a l u — Tallinn, abisekretär — Jaan J a a s k a — Suure-Jaani, laekur — Rihard V a l l i s t o — Tallinn, ametita juhatusliige — Oskar A n g e l u s — Siseministeerium. Juhatuse tagavaraliikmeiks valiti Eerik M a l d u r — Rakvere, Kaarel T a m m i s t e — Eesti Linnade Liit ja Vardo E r i k — Tallinn. Revisjonikomisjoni liikmeiks valiti Hans K a r o l i n — Siseministeerium, Aleksander R u l l — Pärnu ja Peeter R a n d o j a — Võru, kuna tagavaraliikmeiks — Voldemar A a v i s t o — Narva ja Jaan L õ h m u s — Valga.

Liikmemaksuks määrati 2 kr. aastas. Eelarve ja töökava koostamine jäi ühingu juhatuse ülesandeks. Ka otsustati teha juhatusele ülesandeks astuda samme perekonnaseisumetnikkude rahvusvahelise liidu liikmeks astumiseks.

Elektrilumesulatajad trammi pöörangul.

Põhja-Ameerika Ühendriikides Chicagos, Clevelandis ja Minneapolis on tarvitusele võetud erilised elektrilumesulatajad trammi pöörangul. Need lumesulatajad kujutavad endast erilisse kesta asetatud torukest. Toru ümbritsev kest on sööbumis- ja niiskuskindel ja samuti spetsiaalselt kindlasti on suletud ka otsad. Need torukesed asetatakse pöörangute juurde pikuti rööpaid.

Käkisalmlähe ülemine Imatra elektrivoolule.

Käkisalmlähe senine elektriga varustaja ütles käesoleva aasta algul üles vastava lepingu. Sel puhul sõlmis linn lepingu jõujaamaga „Imatran Voima O.-y.“. Sõlmitud lepingu kohaselt ehitab linn vastava kõrgpingekaabli ja transformatorid, mille kulud on ette nähtud 1 400 000 mk. Linn maksab 30 penni kilovatttunnilt. Peale selle maksab linn viie esimese aasta jooksul voolu andmise eest eri-

tasu 3400 mk. kuus. Pärast viie aasta möödumist võib seda maksu tõsta kuni 4900 margani. Lepingu ülesütlemiseks tuleb sellest üks aasta ette teatada. Lepingut ei saa üles öelda enne esimese kümne aasta möödumist. Linnal on 4500 elanikku.

Kemi linna uued asutised.

Kemi linnavolikogu sellekohase otsuse kohaselt asutati 1. jaanuarist 1938 eriline linna karskusamet. Muusika heaks kogutud toetussummade jaotamiseks otsustati moodustada eriline linna muusikaamet. Kuna linnal on päevakorral mitu suuremaulatuselist ehitust ja linn igal aastal kulutab suuremaid summasid avalikeks tööks, tegi linnavalitsus ettepaneku moodustada eriline avalikkude tööde amet. Volikogu kiitis heaks linnavalitsuse ettepaneku. Otsustati ellu kutsuda 140 õpilase jaoks ettevalmistav kutsekool poistele ja määrati asutamiskuludeks 2 380 000 Smk. krediiti.

Omnibusjaamade ümberkorraldamine Kuopios.

Kuopio linnavolikogu otsustas omnibusjaamade ümberkorraldamiseks ehitada uue omnibuskaubajaama ja jätta reisijatejaam endisele kohale. Kaubajaama püstitamisel arvestatakse koha valikul, et oleks võimalik edaspidi ehitada uut reisijatejaama selle juurde. Kuna omnibuste liiklemine on niivõrd suur, et ühes keskuses tekitab ummistust, peeti otstarbekohaseks edaspidi asutada eriline omnibusjaam lõuna poole minevatele omnibusile ja teine põhja poole minevate omnibuste jaoks.

Poolkommunaalne korteriühing Tampere.

Tampere linnavolikogu otsustas asutada poolkommunaalse korteriühingu. Linnavolikogu volitas linnavalitsust tagama linna nimel sekundaarehituslaenu kuni 85% ehitise väärtusest maksutähtajaga kuni 30 aastat, kogusummas kuni 10 000 000 mk. Tingimuseks tehti, et ehitatavad hooned peavad olema kivist.

Linna veevärgi uuendamine Kuopios.

Kuopio linnavolikogu otsustas uuendada linna veevärgi ja ehitada uue pumbajaama ja minna üle veevärgi vee keemilisele puhastamisele. Eelarve järgi tekitaks kogu uuenduskava 2 650 000 mk. kulu.

Savonlinna omavalitsus omandab sünnitusmaja.

Savonlinna linnavolikogu otsustas omandada linnale dr. A. J. Hällström'i erasünnitusmaja ja määras haigla vallasvara omandamiseks 68 000 mk. krediiti, ühtlasi otsustati ka 1800-margase kuuüüriga üürida linnale need ruumid, kus sünnitusmaja senini asus. Linnal on 8000 elanikku.

Haiglais haigeohtade juurdesoetamine Helsingis.

Helsingi linnavolikogu otsustas haiglais haigeohtade juurdesoetamiseks erilise kokuleppe alusel võtta linna kasustada 1000 kohta Helsingi ülikooli haiglas. Selle eest tasub linn linna voodite osas riigile 45% ehituskuludest ja 50% sisustamiskuludest. Haigla ülalpidamise jooksvatest netokuludest kannab linna 50% mainitud 1000 voodi arvel igalt haiguspäevalt. Peale selle kingib linn haigla püstitamiseks tarviliku krundi.

Kollektiivleping linna ehitustöölisega Kemis.

Kemi linnavolikogu kinnitas kollektiivlepingu ehitustöölise organisatsiooni Kemi osakonnaga. Asja ettevalmistamisel oli linnavalitsus otsustanud palku mitte sisse võtta kollektiivlepingusse, kuid linnavolikogu asus siiski seisukohale, et ka palgatingimused oleksid kindlaks määratud kollektiivlepingus. Kollektiivlepingus nähti muuseas ka ette tööliste puhkeaja küsimus. Üldjuhisenena neile töölisile, kes vahetpidamata on olnud linna töis vähemalt 5 aastat, annab linn 12 päeva puhkust, ja neile, kes on olnud linna töödes vahetpidamata vähemalt 10 aastat — 18 päeva.

**„Eesti Linnad“
(end. „Linnad ja Alevid“)
Eesti Linnade Liidu häälekandja**

ilmub 1938./39. a. XI aastakäiguna, avaldades artik-
leid ja teateid nii kodu- kui välismaade linna- ja alevi-
omavalitsuste korraldusest ja elust, tutvustades nende
kavatsuste ja saavutustega jne.

Ajakiri ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s., aastakäigu (10 numbrit) — kr. 2.50.

Saadaval ka vanemad aastakäigud.

**Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn, Pikk 6
Telefon 431-58**

